

İran 2013

Murat Yeşiltaş

[Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi]

Mustafa Caner

[Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi]

Özet

Bu makale 2013 yılında İran'da yaşanan iç ve dış politik gelişmeleri inceleme niyetindedir. İlk bölümde 2013 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin İran iç politikasını nasıl dönüştürdüğü sorusu tartışılmaktadır. İkinci bölümde Ruhani hükümetinin değişen dış politika söylemi ve nükleer müzakere süreci uluslararası düzeyde analiz edilmektedir. Üçüncü bölümde bölgesel siyasi gelişmeler ışığında İran'ın Suriye İç Savaşındaki siyasi pozisyonu anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Dördüncü bölümde İran ekonomisindeki durgunluk ve kırılganlığın ana sebepleri olarak Ahmedinejad'ın ekonomi politikası, Suriye'deki savaş ve uluslararası ambargolar sorunsallaştırılarak 2013 yılındaki ana ekonomik gelişmeler tartışılmaktadır. Son olarak 2012 yılıyla kıyaslandığında 2013 yılında İran siyasetinde belli değişimlerin yanında sürekliliklerin de olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı Seçimleri | Hasan Ruhani | Nükleer Müzakereler | Suriye İç Savaşı

Iran 2013

Abstract

This paper seeks to analyse internal and external political developments in Iran during the year of 2013. In the first section, the paper deals with the question of how 2013 presidential election transformed Iranian domestic politics. In the second section, by focusing particularly on Iranian nuclear issue, the paper examines changing foreign policy discourse of Rouhani government and nuclear negotiation process in the international level. In the third section, the paper seeks to understand Iranian political engagement with the Syrian internal war by taking into consideration regional politics. In the fourth section, by arguing that Ahmadinejad's economic policy, Syrian war and international sanctions are the main reasons behind the stagnation and fragility of Iranian economy, the paper analyses main economic developments during 2013. Lastly, the article concludes that there are certain changes as well as continuities in Iranian politics in 2013 when it is compared to 2012.

Keywords: Presidential Elections | Hassan Rouhani | Nuclear Negotiations | Syrian Internal War

Giriş

Suriye'deki krizin 2013 yılında askeri bir çatışmaya dönüşmesi Ortadoğu'da birçok devletin enerjisini bu soruna yöneltmesine neden olduğu gibi aynı zamanda bölgesel aktörleri de kriz üzerinden karşı karşıya getirdi. İran bu aktörlerin kuşkusuz en başında gelen ülkelerin arasında yer almaktadır. Bu anlamda İran 2013 yılı boyunca bir taraftan bölgesel ölçekte doğal bir müttefiki olarak Şam rejiminin daha uzun süre ayakta kalması için sınırsız bir destek (Suriye'ye asker göndermek dâhil) sunarken diğer taraftan da bu desteğinden ötürü Suriye krizine müdahil olan rejim karşıtı iç ve dış aktörlerden gelen baskıyı dengelemeye çalıştığı bir politika izlemek zorunda kaldı. Suriye politikasının maliyeti Tahran yönetimi açısından elbette sadece bölgesel jeopolitikte ortaya çıkmadı. Aynı zamanda bu savaşın doğrudan bir parçası olması zaten nükleer politikasından dolayı uluslararası ambargolara maruz kalan İran'ı ekonomik olarak daha zora soktu. Dolayısıyla ekonomik darboğaz sadece iç politikayı istikrarsızlaştırmakla kalmadı aynı zamanda İran'ın nükleer müzakerelerde dayanma gücünü azalttı. Nitekim 2013 yılının en önemli iç politika meselesi olarak ortaya çıkan gelişmeler genelde ekonomideki istikrarsızlık ve durulma temelinde şekillendi ve bu durum Dini Lider Hamaney ve rejimin kilit isimler ile Ahmedinejad arasında gerginliklere sebep oldu. Öte yandan 2013 yılında uluslararası toplum tarafından devreye sokulan ambargoların sadece ekonominin bazı alanlarında değil halkın günlük yaşamı (sağlık gibi) üzerinde ciddi olumsuz etkileri Tahran yönetiminin Kasım ayında Batı ile tekrar müzakerelere başlamasına neden oldu. Dolayısıyla bir bütün olarak bakıldığında Suriye, nükleer müzakereler, cumhurbaşkanlığı ve ekonomi 2013 yılında ön plana çıkan başlıca gelişmelerdi.

Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

İran iç siyasetinde 2013 yılındaki gelişmelerin cumhurbaşkanlığı seçimleri etrafında yaşandığını söylemek mümkün. Seçimlerin yanı sıra özellikle son yıllarda ortaya çıkan Ahmedinejad ve Dini Lider Ali Hamaney arasındaki ihtilaflar 2013 yılında da devam etmiş ve birkaç önemli olayla da kendini göstermiştir. Şubat ayında Çalışma Bakanı Abdulrıza Şeyhülislam hakkında mecliste başlatılan soruşturma, Ahmedinejad ile İslami Şura Meclisi başkanı Ali Laricani arasında doğrudan bir mücadeleyi ortaya çıkarmıştır. Laricani'nin Hamaney ile olan yakınlığını göz önünde bulundurulduğunda da bunun cumhurbaşkanı ile Dini Lider arasındaki anlaşmazlığın bir başka tezahürü olduğunu söylenebilir. Öncelikle 3 Şubat tarihinde Bakan Şeyhülislam'ın görevden alınmasıyla ilgili yapılan meclis oturumunda, Ahmedinejad'ın bakanını savunmak adına söz alarak, içinde Laricani'in kardeşinin yolsuzluk yaptığına ilişkin görüntüler olduğunu iddia ettiği bir video izletmesi tansiyonu yükseltti. Laricani bu durum karşısında iyice sinirlenerek cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ı "Aslında bugün burada bu videoyu göstermen iyi bir şey, böylelikle insanlar senin nasıl bir karakterde olduğunu anlayabilirler" diyerek sert bir şekilde eleştirdi. Ahmedinejad'ın tekrar söz istemesi üzerine Laricani bu isteği reddetti. Bunun ardından Ahmedinejad meclisi terk etti ve yapılan oylama sonucunda çalışma bakanı görevinden alındı.¹ Bu olaydan günler sonra Dini Lider Hamaney, "Bir erkin başkanının, ispatlanmamış bir iddiadan dolayı diğer iki erki suçlaması şerri hukuka, yasalara ve halkın hukukuna aykırıdır" şeklinde bir beyanatta bulunarak Ahmedinejad'ı eleştirirken aynı zamanda Laricani'nin tepkisini de "gereksiz ve haddinden fazla" bulduğunu söyledi.² Böylelikle Hamaney yaklaşan seçimler öncesi gerginleşen siyasal atmosferi kontrol altına alırken bir yandan da Ahmedinejad'la aralarındaki uyumsuzluğu tekrar göstermiş oldu.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri ise, Ahmedinejad'ın üçüncü dönem için seçilemeyecek olması³ ve ekonomideki kötü gidişat dolayısıyla değişim umutlarının yoğunlaşmasına sahne oldu. Adaylar arasından söz konusu değişim umutlarına uygun olanımlı aday Hasan Ruhani'nin ismi en başından beri ön plana çıkmıştı.

Öncelikle seçim sürecini incelemek ve bazı rakamlara göz atmak faydalı olacaktır. İran siyasetinin en güçlü organlarından bir tanesi "Muhafızlar Konseyi"dir. İran'da cumhurbaşkanı adayı olabilmek için de öncelikle Muhafızlar Konseyinin onayını almak gerekiyor. İran Anayasası'nın 99. Maddesi, Muhafızlar Konseyine seçimlerle ilgili geniş yetkiler vermektedir.⁴ Seçim sürecini yöneten önemli kurumlardan İran seçim merkezi, yaptığı açıklamada cumhurbaşkanlığı için yarışmak isteyen aday adaylarının başvuru tarihlerini 7-11 Mayıs olarak belirlemişti.⁵ Söz konusu tarihler arasında 686 kişi Muhafızlar Konseyinin onayını alıp aday olabilmek için başvuru yaptı.⁶ İran İçişleri Bakanı Mustafa Muhammed Neccar, seçimlerden önce yaptığı açıklamada seçmen sayısını 50.483.192 kişi olarak açıkladı ve bu kişilerin 1.631.206'sının ilk defa sandık başına gideceklerini açıklamıştı.⁷

Kayıtların bitimine saatler kala eski İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'nin adaylık için başvurması⁸ dikkat çekici gelişmelerden biriydi. Daha önce 1989'dan 1997'ye kadar İran Cumhurbaşkanlığı görevini yerine getirmiş olan ve reformist politikalarıyla dikkat çeken Rafsancani'nin adaylığı, "reformist cephe" tarafından da olumlu bulunmuştu⁹. Ahmedinejad, üçüncü bir dönem için seçilemeyecek olmasına karşın başvuran adaylar arasından Rahim Meşai'ye olan desteğini "Meşai, Ahmedinejad ve Ahmedinejad da Meşai demektir" sözleriyle açıkça beyan ederek¹⁰ bir anlamda "ben bu yarışın çok da dışında değilim" demiş oldu.

Adaylık için başvuran 686 kişi konusunda konseyin kararı 21 Mayıs tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından duyuruldu. Karara göre sekiz adayın cumhurbaşkanlığı için yarışmasına müsaade edildi. Söz konusu sekiz aday, Hasan Ruhani, Ali Ekber Velayeti, Gulam Ali Haddad Adel, Muhammed Rıza Aref, Muhammed Bakır Galibaf, Muhammed Garazi, Sait Celili ve Sait Rızai olarak belirlendi.¹¹ Bu durum konseyin yalnızca söz konusu sekiz adayın cumhurbaşkanı olabilecek niteliklere sahip olduğu yargısına vardığı anlamına geliyordu. Anayasanın 115. maddesinde cumhurbaşkanı olabilmek için gereken şartlar şu şekilde belirtilmiş: "Cumhurbaşkanı, belirtilen niteliklere sahip dini ve siyasi kişiler arasından seçilmelidir: İran menşeli; İran uyruğu; yönetsel kapasite ve beceriklilik; iyi bir geçmiş; güvenilirlik ve dindarlık; İran İslam Cumhuriyeti'nin temel prensiplerine ve ülkenin resmi mezhebine derinden inanç."¹² Söz konusu maddenin muğlâklığı ve yoruma çok fazla yer bırakan karakteri, muhafızlar konseyine seçimler üzerinde çok büyük bir kuvvet vermesine neden olmuştur.

Konsey adaylık için başvuran hiçbir kadının cumhurbaşkanlığı için yarışmasına izin vermedi. Söz konusu karar üzerine uluslararası toplum da eleştirilerini yöneltmekte gecikmedi. BM'nin insan hakları ve özgürlükleri üzerine çalışan uzmanları, kararı "uluslararası hukukun ihlali" olarak değerlendirdiler.¹³ Zaten konseyin kararını açıklamasından günler önce yine konseyin üyelerinden olan Ayetullah Muhammed Yezdi'nin kadınların aday olamayacağına ilişkin ifadeleri¹⁴, böyle bir kararın habercisiydi. Kadınların reddedilmesi sürpriz değildi ancak Rahim Meşai ve Haşimi Rafsancani'nin adaylıklarının reddedilmesi tartışma yaratan gelişmelerden biriydi. Bu noktada Meşai'nin adaylığının reddedilmesi, Rafsancani'nin adaylığının reddedilmesinin gölgesinde kalmıştır denebilir. Tartışmalar daha çok Rafsancani'nin yarış dışı kalması ve Muhafızlar Konseyinin bu konudaki gerekçesi üzerine yoğunlaşmıştır. Konseyin adayları tespit ederken kullandığı kıstaslar üzerine konuşan sözcüsü Abbas Ali Kadhudayi, "Yüksek bir makama talip olan kişi eğer günde yalnızca birkaç saat çalışabilecek durumdaysa doğal olarak onaylanmayacaktır" diyerek üstü kapalı bir biçimde Rafsancani'nin yaşlılığını işaret etmiş oldu.¹⁵ Ancak söz konusu gerekçelendirme birçok açıdan eleştiriye uğrayabilecek nispette zayıftır. İlk yöneltilebilecek eleştiri Rafsancani'nin hâlihazırda yine yüksek bir makam olan Düzenin Yararını Teşhis Konseyi başkanlığını yürütmekte olduğudur. Nitekim bu ve buna benzer sayısız eleştiri süreç boyunca yöneltilmiştir.

İran İslam Devrimi'nin lideri Ayetullah Humeyni'nin kızı Zehra Mustafavi, Dini lider Ayetullah Ali Hamaney'e yazdığı bir mektupla Rafsancani'nin adaylığının reddedilmesine olan tepkisini belirtmiş ve babasıyla Rafsancani'nin yakınlığını hatırlatarak Muhafızlar Konseyinin kararına sitem etmiştir.¹⁶ Meşai'nin reddedilmesi ile ilgili ise Ahmedinejad, bu konuyu Hamaney ile görüşeceğini ve konunun çözüme kavuşacağını belirtmiştir.¹⁷ Ancak söz konusu iki adayın durumuyla ilgili bir değişiklik olmamıştır. Zaten Rafsancani cephesinden de karara yönelik bir itirazın olmayacağı seçim kampanyasını yürüten İshak Cihangiri tarafından ifade edilmişti.¹⁸ Bunun yanında Rafsancani'nin kendisi de kararın ardından yaptığı açıklamalarda “birlik”¹⁹ ve “devrimin hedeflerine bağlılık”²⁰ çağrılarıyla aslında soğukkanlı tutumunu korumuş ve tartışmaları büyütmemiştir.

Cumhurbaşkanlığına talip olan kişilerin politik kariyerlerini inceleme süreci anlamlandırabilmek adına önemlidir. Muhammed Bakır Galibaf, halen Tahran Belediye Başkanlığı görevini yürüten muhafazakâr bir politikacıdır. İran-İrak savaşında ve Devrim Muhafızlarının hava kuvvetlerinde görev yapmış bir figürdür. Bunun yanında 2005 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de aday olmuş fakat Ahmedinejad'a kaybetmiştir. Bir diğer muhafazakâr aday ise Dini Lider Ali Hamaney'in uzun yıllardır danışmanlığını üstlenmiş Ali Ekber Velayeti'dir. Kendisinin en önemli görevi 1981 ve 1997 yılları arasında yürüttüğü Dışişleri Bakanlığıdır. Aynı zamanda tıp doktoru olan Velayeti, bir dönem Sağlık Bakanlığında da görev yapmıştır. Muhafazakâr adaylardan bir diğeri de Gulam Ali Haddad Adel'dir. Adel, 2004 ile 2008 yılları arasında İslami Şura Meclisi sözcülüğünü yürütmüştür. Halen milletvekilliği yapmakta olan Adel de Dini Lidere yakın isimlerdendir. Adel'in kızının, Hamaney'in oğlu ile evli olmasından dolayı aralarında akrabalık ilişkisi de mevcuttur. Yukarıda kısaca tanıtılan üç aday *ilkeci cephe* (principlist front) adı altında bir araya gelmişlerdir.

Said Celili ise 2007 yılından bu yana İran'ın Nükleer Başmüzakerecisi'dir ve katı muhafazakâr kimliği ile bilinmektedir. İran-İrak savaşında bilfiil savaşan Celili, bir bacağı bu savaşta kaybetmiştir. Muhsin Rızai, uzun yıllar Devrim Muhafızlarının komutanlığını yapmış yine muhafazakâr adaylardan birisidir. Bunun yanında Rızai, Ahmedinejad'ın ekonomi politikalarına karşı olan eleştirileriyle bilinmektedir. Celili ve Rızai de Hamaney ile iyi ilişkilere sahiptir.

Aday olan diğer üç kişi ise diğer adaylar gibi muhafazakâr olarak nitelendirilemeyecek isimlerdir. İran politik hayatında aslında pek de popüler olmayan bir isim olan Muhammed Garazi, daha çok ılımlı (moderate) olarak tanımlanmaktadır. Daha önce Kürdistan ve Huzistan eyaletlerinde valilik yapmış ve Şah döneminde de siyasi tutuklu olarak hapis yatmıştır. “Enflasyonsuz hükümet” sloganı ile kampanyasını yürütmektedir. Muhammed Rıza Aref ise reformist bir adaydır. Daha önce reformist cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin yardımcılığını yapmış ve Hatemi'ye olan bağlılığı ile bilinmektedir. Yaptığı bilimsel çalışmalar kendisini saygı duyulan bir politik figür haline getirmiştir. Son değineceğimiz aday olan Hasan Ruhani de tıpkı Garazi gibi ılımlı (moderate) olarak değerlendirilmektedir. Oldukça iyi bir eğitim almıştır ve beş dil bilmektedir. Daha önce nükleer başmüzakerecilik görevini yürüten Ruhani,

Stratejik Araştırmalar Merkezi isimli bir kurumun yöneticiliğini yapmaktadır.²¹

Muhafızlar Konseyinin kararıyla birlikte adaylığı kesinleşen isimler de çalışmalarına başlamışlardır. İran ekonomisinin son yıllarda gittikçe bozulan durumu, adayların seçim kampanyalarına da rengini vermiştir. Gulam Ali Haddad Adel, kampanyasında işsizlik sorununa dikkat çekmiş ve bu sorunun üstesinden gelmek için çeşitli stratejilerini sıralamıştır.²² Seçilmesi halinde hükümetinin sloganının “dindarlık ve sağduyu” olacağını belirten Adel, ekonominin ardından en önemli gündem maddesinin kültür olduğunu belirterek, boşanma ya da uyuşturucu bağımlılığı gibi sosyo-kültürel sorunların çözümü üzerine yoğunlaşacağını bildirmiştir.²³ Bir diğer aday Ali Ekber Velayeti de enflasyon sorununa dikkati çekerek bu sorunu gidermek için çalışacağını ve sağlık hizmetleri konusunda da önemli adımlar atacağını belirtmiştir.²⁴ Aynı zamanda Tahran Belediye Başkanlığı da yapan Muhammed Bakır Galibaf da ekonomiyi seçim vaatlerinin merkezine koyan adaylardan biriydi. Galibaf, “İki yıl içinde her toplumsal kesimin hayatına ekonomik istikrarı getireceğim söz veriyorum” şeklinde bir seçim kampanyası yürütmüştür.²⁵

Said Celili de konuşmalarında yoğun bir şekilde İran’ın ekonomik problemlerini irdelemişti. Akıllıca bir yönetimle bu sorunların aşılabileceğini söyleyen Celili, yolsuzluk sorununu da gündemine dâhil etmiş ve onu da kötü yönetimin bir sonucu olarak görmüştü.²⁶ Muhsin Rızai ise seçimlerden önce Press TV’de katıldığı bir programda “popüler ekonomi” isimli yeni bir ekonomik model önerdi. Liberalizmin bireyi, sosyalizmin de hükümeti merkezine almasına karşılık popüler ekonominin sosyal grupları temel alan bir “üçüncü yol” olduğunu söyledi.²⁷

İlmlı aday Muhammed Garazi’nin programının merkezinde de ekonomi vardı. Garazi kampanyasında özellikle enflasyonla mücadele edeceğini vurguladı. Bunun yanında dış politika alanında, nükleer enerji meselesini uluslararası kuruluşları ikna etme çerçevesinde hareket edeceğini ancak ABD ile “etkileşim”e girse de “müzakere” etmeyeceğini söyledi.²⁸ Reformist aday Aref ve ilmlı aday Ruhani ise doğrudan ekonomik değil daha çok sosyo-politik bir tema üzerinden kampanyalarını yürüttüler. Söz konusu kampanyaların odağında İran’ın oldukça sert dış siyasetiyle ilişkili olarak uluslararası toplumdaki pozisyonu ve iç siyaset ile ilişkili olarak da farklı fikirlerin ve değişim arayışının siyasal kaderi vardı. Dolayısıyla aslında Ahmedinejad döneminin ciddi bir eleştirisi yapılıyor ve yeni bir dönemin, değişimin mümkün olduğu müjdeleniyordu. Örneğin reformist aday Aref, cumhurbaşkanı olursa “İranofobi” ile mücadele edeceğini ve böylelikle İran’a olan negatif bakışı değiştirmek amacıyla olduğunu ifade etti.²⁹

Hasan Ruhani’nin seçim kampanyası ise “aşırıçılık” karşıtı bir temele oturuyordu.³⁰ Böylelikle kendisini Ahmedinejad’ın sert söylemlerle çizdiği profiline tam aksi istikametinde konumlandırıyordu. Seçim süreci boyunca kamuoyu önündeki konuşmalarında radikal düşüncelere sahip olmadığı ve her kesimden insanla birlikte çalışmayı düşündüğü, İran’ın Batı ülkeleriyle olan ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiği gibi noktaları sıklıkla vurguladı.³¹ Ruhani’nin seçim kampanyasında kullandığı semboller de politik söylemiyle

tutarlılık arz ediyordu. Mor rengi ve altın renkli anahtar kampanyasının iki temel sembolü olarak belirleyen Ruhani, bir taraftan ılımlılığını mor renk ile ifade ederken (kendisini Mir Hüseyin Musavi'nin liderliğini yaptığı reformcu yeşil hareketten ayırıyordu) bir taraftan da anahtar ile şu mesajı veriyordu: "Sorunları çözecek anahtar elimde". Altın rengi anahtar, süreç boyunca Ruhani'nin her gittiği yerde elinden düşmedi. Onu destekleyenler de mor renkli kıyafetleri tercih ettiler.³²

Görünen o ki muhafazakâr adaylar seçim kampanyalarında ülkenin sorunlarının çözümünü daha çok dış politikanın görece sabit iç politikanın ise değiştirilmesi noktasında aramaktadırlar. Ruhani ve Aref'den başka dış politikada önemli adımlar atılması gerektiğini savunan ve bunu seçim kampanyasının ana teması haline getiren adaylar bulunmamaktadır.

Ruhani ve Aref ile ilgili yapılan yorumlarda iki adayın iki eski cumhurbaşkanı tarafından desteklendiği belirtiliyordu. Buna göre Ruhani, Rafsanjani tarafından ve Aref ise Muhammed Hatemi tarafından destekleniyordu ve iki adayın seçimlerde güç birliği yapmaları senaryoları da konuşulanlar arasındaydı.³³ Söz konusu güç birliğinin muhafazakâr adayların gücünü zayıflatacağını tahmin etmek zor değildir. Seçimin kaderini etkileyecek ve söz konusu senaryoyla da ilişkili olan gelişmeler ise seçime günler kala gerçekleşmiştir.

Seçimlere dört gün kala muhafazakâr adaylardan Adel, diğer muhafazakâr adayların önünü açmak için adaylıktan çekildiğini açıkladı.³⁴ Bir diğer önemli gelişme de reformist aday Aref'in, Adel'den bir gün sonra adaylıktan çekilmesi idi. Aref, daha önceden yardımcılığını yaptığı eski cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin kendisine yazdığı mektup üzerine çekildiğini ifade etti.³⁵ Bu iki gelişmeden daha önemli olanı Aref'in çekilmesi gibi gözükmektedir. Çünkü reformist oyların ılımlı aday Ruhani'de toplanacağı fakat muhafazakâr oyların beş aday arasında bölüneceği tahmin edilebilir.

İran cumhurbaşkanlığı seçimleri, 14 Haziran 2013 tarihinde yapıldı ve ılımlı aday Hasan Ruhani, İran İslam Cumhuriyeti'nin 11. Cumhurbaşkanı seçildi. Seçimlerden bir gün sonra açıklama yapan İçişleri Bakanı Neccar'ın verdiği bilgilere göre Ruhani, oyların %50.70'ini alarak ikinci tura gerek kalmadan cumhurbaşkanı olmuş oldu.³⁶ Ruhani'nin daha ilk turda seçimi kazanması sürpriz olarak değerlendirilebilir fakat bir yandan da İran halkının sekiz yıl süren Ahmedinejad hükümetine karşı olan bıkkınlığının neticesi olarak okunduğunda çok da sürpriz olmadığı söylenebilir. İran'da Ruhani'nin zaferine ilişkin yapılabilecek gerekçelendirmelerden en önemlisi Ahmedinejad döneminde ekonomik durumun ciddi ölçüde bozulması ve halkın bundan önemli zararlar görmesidir. Bir başka sebep de Ruhani'nin selefinin aşırı sert politik tutumu ve bu tutumunun yol açtığı boğucu havanın İranlılar için tahammül eşliğini aşmasıdır. Ayrıca Ahmedinejad'ın söz konusu katı tutumunun uluslararası kamuoyu ve devletler nezdinde karşılığı, İran'a yönelik izolasyon politikası ve ambargoların sertleştirilmesi olmuştur. Bu da ekonominin tehlike sinyalleri vermesinin en önemli sebebi olarak gözükmektedir. Eklenmesi gereken bir diğer madde ise muhafazakâr adayların sayısının, muhafazakâr oylarının bölünmesi ve Ruhani'nin erken galibiyeti sonucunu

doğurmasıdır. Ruhani'nin topladığı oy oranına bakarak muhafazakârların tek bir aday çıkarmaları durumunda da sonucun değişmeyeceği iddia edilebilirse de muhafazakâr cephedeki motivasyon kaybı göz önüne alındığında bu itiraz geçerliliğini yitirecektir. Seçim öncesi ve sürecinde İran'daki atmosferi tasvir edebilmek adına zikredilen bu sebepler, yüksek katılım oranını ve ılımlı aday Ruhani'nin galibiyetini anlamlandırabilmek adına önemlidir.

Seçimlerden sonra, sonuçlar henüz açıklanmamışken, Muhafızlar Konseyinin adaylığına izin vermediği Rafsancani, “İran, dünyadaki en demokratik seçimi gerçekleştirdi”³⁷ diyerek cumhurbaşkanlığı seçimini övdü ve seçim sonuçları için gelebilecek muhtemel itirazların önünü almış oldu. Dini Lider Ali Hamaney de Ruhani'yi ve İran halkını kutlayarak, artık seçimin tüm taraflarının “işbirliği” ve “dostluk” temelinde bir araya gelmeleri gerektiğini belirtti.³⁸

Seçimlerin ardından televizyonda yaptığı konuşmada İranlılara teşekkür eden Ruhani, “İran ulusuna verdiğim söze sadık kalacağım” şeklinde konuştu.³⁹ Seçim süreci boyunca Ahmedinejad döneminde iyice gerilen dış ilişkilerin düzeltilmesi gerekliliğine dikkat çeken Ruhani, seçildikten sonra gerçekleştirdiği ilk basın toplantısında da “Yeni hükümet, dünya ile etkileşim için yeni bir fırsatın doğduğunu hissediyor... Umarım bütün ülkeler bu fırsatı değerlendirirler. Bu fırsatı değerlendirmek ortak çıkarlara hizmet eder,”⁴⁰ şeklinde konuşarak söz konusu noktayı yineledi.

ABD Dışişleri Bakanı John Kerry de seçimlerin sonuçlanmasının ardından yaptığı açıklamada, seçimlere olan katılımından dolayı İranlıları övdü ve yeni hükümetle “doğrudan temas için hazırız” diyerek⁴¹ iki ülke arasında kronikleşen sorunların çözülebileceğine dair bir sinyal vermiş oldu.

Seçim Sonuçları Tablosu ⁴²	
Adaylar ve Politik Tandansları	Aldığı Oy Sayısı (m) / Oranı
<i>Muhafazakar İlkeçiler Cephesi</i>	
Muhammed Bakır Galibaf	6,077,292 / 16.56%
Ali Ekber Velayeti	2,268,753 / 6.18 %
Gulam Ali Haddad Adel	Çekildi
<i>Muhafazakarlar</i>	
Said Celili	4,168,946 / 11.36 %
Muhsin Rızai	3,884,412 / 10.58 %
<i>İlmlü / Reformist</i>	
Hasan Ruhani	18,613,329 / 50.71%
Muhammed Garazi	446,015 / 1.22 %
Muhammed Rıza Aref	Çekildi
Geçersiz Oylar	1,245,409 / 3.39%
Toplam	36,704,156 / 100 %

Gerginlikten Anlaşmaya Nükleer Müzakereler

2013 yılında İran nükleer sorununda önceki yıllarla karşılaştırıldığında bütün taraflar açısından “diplomatik ilerleme” olarak tanımlanabilecek gelişmeler yaşandı. Her ne kadar Hasan Ruhani’nin “sağduyu ve umut” söylemiyle⁴³ Ağustos ayında kazandığı Cumhurbaşkanlığı ile söz konu ilerleme mümkün olmuş olsa da Kasım ayında P5+1 Grubu ile İran arasında imzalanan *Ortak Eylem Planı* anlaşmasına kadar nükleer müzakerelerde “gergin” bir sürecin yaşandığını da söylemek gerekir. Ruhani’nin “yapıcı etkileşim” siyaseti farklı biçimlerde de olsa Ahmedinejad yönetimi altında nükleer müzakerelerin çerçevesini belirlemiş ancak P5+1 Grubu (BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesi ve Almanya’dan oluşan müzakere gurubu) ile İran arasında 2013 yılının ilk üç çeyreğinde taraflar bir anlaşmaya varmaktan uzak bir görüntü çizmişti. Bu durumun temelinde bir dizi sebebi vardı. İlk olarak, nükleer müzakerelerde Ahmedinejad’ın iç kamuoyuna yönelik mevcut nükleer programdan taviz verilmemesi gerektiği yönündeki “muhafazakar söylemi” ile uluslararası toplumdan İran’ın nükleer enerjiye ulaşması hakkının ön şartsız tanınması ve uranyum zenginleştirme seviyesinin sürdürülmesi konusundaki “maksimalist talepleri” görüşmelerin bir çıkmaza girmesine neden oluyordu. Bu taleplerin, özellikle içerde nükleer programı “milli bir mesele” olarak gören muhafazakârlar tarafından kabul gördüğü oldukça açıktı ancak uluslararası toplumda ve en önemlisi de müzakerenin doğrudan tarafı olan aktörler açısından İran’a yönelik daha “sert” davranılması gerektiği yönünde bir eğilimin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Nitekim bu çözümsüzlüğün bir sonucu olarak Kasım ayındaki uzlaşya kadar özellikle ABD tarafından bir dizi yeni ambargo uygulamaya konuldu.

Öte yandan dini lider Hamaney, ABD ile doğrudan görüşmelere karşı çıkıyor ve nükleer program gibi dış politika konularında sert bir çizgi izlenilmesi gerektiğini düşünüyordu. Nükleer müzakerelerde cumhurbaşkanları ise sadece mevcut siyasetin “ifade edilme biçimini” belirleyecek güçteydi ve Ahmedinejad’ın sert tutumu da bu anlamda içerdeki iktidar merkezini oluşturan ve müzakereler konusunda asıl sınırı çizen dini lider Hamaney’in çizgisine yakın olmak zorundaydı. Nitekim müzakere heyeti her zaman geçerli olacak şekilde Hamaney’in “stratejik ilkelerine riayet etmekle” yükümlüydüler. 2013 yılına genel olarak bakıldığında, iki aktör arasında mücadelenin diğer iç politika konularından dış politikanın nükleer bölümüne de taşınmaya başladığı görülebilir. Ambargolar yüzünden ekonominin giderek kötüleşmesinin nedeni olarak Ahmedinejad’ın mevcut sert politikası gösterilirken, stratejik olarak ambargoların hafifletilerek ekonomik sorunların halledilmesi için müzakerelerin devam etmesi gerektiği ise genelde aralarında mücadele olan iç aktörler açısından paylaşılan bir durumdu. Diğer bir ifadeyle, İran tarafı farklı şekillerde ifade edilse de müzakerelere devam etmeyi stratejik bir tercih olarak görüyor ancak kendi pozisyonlarından da taviz vermek istemiyordu. Çünkü müzakerelere devam edilmesi halinde yeni ambargo karar-

larının alınmaması yönünde bir anlayış söz konusuydu. Dolayısıyla nükleer müzakerelerin iç siyasi bağlamı en az dış bağlamı kadar etkiliydi ve müzakerelerin devam etmesi Tahran yönetimi açısından neredeyse bir zorunluluk ortaya çıkmıştı.

İkinci olarak, İran'ın muhafazakâr söylemi karşısında benzer bir muhafazakâr tutumu (müdahaleci tavrı) benimseyen ABD ise müzakerelerin tıkanması konusunda giderek belirleyici bir etken olmaya başlamıştı. Obama yönetimi bir taraftan İran ile yeni bir etkileşim siyasetini devreye sokmaya çalışırken aynı zamanda nükleer sorunun çözülmesini bu yakınlaşmanın mümkün olması için *de facto* bir ön şart haline getirmişti. Diğer bir ifadeyle Obama yönetimi İran'ı nükleer müzakere masasında tutmaya çalışırken ambargoları uygun bir caydırıcılık aracı olarak kullanıyordu. Nitekim bu yönde en ciddi adım var olan ambargoların genişletilmesi yönünde 2013'ün başında atıldı. ABD Başkanı Obama Ocak ayında İran'ın enerji, denizcilik, ve gemicilik sektörüne yönelik uygulanan ambargoyu genişletme kararı aldı.⁴⁴ Bu konudaki tutumunu daha belirgin hale getirmeye çalışan Obama diğer taraftan da “her türlü seçeneğin” masada olduğunu sıklıkla dile getirmişti. Örneğin, Mart ayındaki İsrail ziyareti sırasında Obama “nükleer bir İran'ı engellemek için ellerinden ne geliyorsa yapacaklarını” ifade etmişti. Obama bu ziyaret sırasında yaptığı açıklamada: “Nükleer silaha sahip bir İran sadece İsrail için bir meydan okuma değildir, Birleşik Devletler dâhil bütün dünya için bit tehlikedir. Nükleer silaha sahip bir İran nükleer terörün yükselmesini sağlayacaktır, silahsızlanma rejiminin altını oyacaktır ve bölgede silahlanma yarışını kızıştıracaktır”⁴⁵ diyerek Beyaz Saray'ın bu konudaki tavrını açık bir biçimde ortaya koymuştu. Aslına bu ifade biçimi ABD'nin var olan söyleminin bir devamıydı ancak bu mevcut gerginliğin devam etmesi halinde “nelerin olabileceğinin” de göstergesi niteliğindedi. Dolayısıyla müzakerelerin tıkanması noktasında Obama yönetiminin sert tavrı da etkiliydi.

Üçüncü olarak, Washington yönetimine kıyasla sorunun diplomatik bir zeminde çözülmesinden yana olan, bu olmadığı takdirde ambargoları bir çözüm olarak gören ancak “savaşı” bir seçenek olarak görmeyen P5+1 Grubu'nun diğer üyeleri ise İran'ı mümkün olduğu kadar masada tutmaya çalışıyordu. Ancak bu yöndeki çabalar “nihai bir anlaşmaya” varacak noktaya bir türlü getirilememişti. Müzakerelerin üçüncü düzeyini oluşturan İran ile UAİK (Uluslararası Atom Enerji Kurumu) arasındaki görüşmeler ise sadece teknik boyutta kaldığı için siyasi bir sonuç üretmekten oldukça uzak kaldı. Nitekim Ocak ve Şubat aylarında⁴⁶ Tahran yönetimi ile UAİK arasında Tahran'da yapılan bir dizi görüşmeden ciddi bir sonuç çıkmadığı gibi UAİK Başkanı Yukiya Amano, İran'ın nükleer programına ilişkin hazırladığı raporunda, “İran yönetiminin ciddi engellemeleri nedeniyle nükleer programın askeri boyutunun açıklığa kavuşturulmadığını” belirtmişti.⁴⁷ Dolayısıyla İran'ın nükleer programını denetlemekten sorumlu olan UAİK, Tahran yönetiminin yeterince şeffaf davranmadığını ileri sürüyordu. Bir bütün olarak iç siyasetteki denge ve ABD'nin tutumu ve diğer müzakereci aktörlerin birbirine yakın olmayan po-

zasyonları nükleer müzakerelerde ilerleme sağlanmamasının önündeki engellerin başında geliyordu. Bu unsurların yanı sıra, bölgesel ölçekte Suriye'deki iç savaşın doğrudan veya dolaylı olarak bir parçası olan İran, bu konuyu daha öncelikli bir konu haline getirmişti. Bu nedenle 2013 Suriye krizinin giderek derinleşmesine şahit olduğumuz bir yıl olduğu gibi, İran'a da maliyeti giderek artan bir etkene dönüşmüştü. Bu durum ister istemez İran'ın müzakerelerdeki tavrını da belirliyordu.

Bu arka plan dikkate alındığında, bir dizi kısıtlayıcı unsura rağmen nükleer müzakerelerin teknik boyuttan siyasi düzleme taşınmasına yönelik en ciddi adım Şubat 2013'de atıldı. P5+1 ülkeleri ile İran arasında 9 ay aradan sonra Kazakistan'ın başkenti Almatı'da bir görüşme gerçekleşti. Ancak iki tarafın "beklentileri arasındaki uçurum" söz konusu zirveden belirgin bir sonucun ortaya çıkmasını engellemişti. Yine de taraflar bir dizi toplantıyla Nisan ayında önerilerini revize ederek tekrar bir araya gelme konusunda anlaşıldılar. Kazakistan toplantısında karara bağlanan hususlardan biri de tarafların teknik toplantı için Mart ayında İstanbul'da yeniden bir araya gelmesi yönündeydi.⁴⁸ Almatı toplantısında Tahran yönetiminden talep edilen, tıpkı daha öncesinde olduğu gibi, uranyum zenginleştirmesini askıya alması, Kum kenti yakınlarındaki denetimsiz nükleer tesisini kapatması ve orta düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunun ülke dışına çıkartmasıydı. Başmüzakereci Said Celili Almatı'daki görüşmelerin ardından ülkesinin nükleer programından vazgeçmeyeceğini ve geliştirmeye devam edeceklerini açıkladığı gibi uluslararası toplumdaki İran'ın nükleer enerjiye ulaşma ve uranyum zenginleştirme hakkının tanınmasını talep etmişti.⁴⁹ Bu son yıllarda sıklıkla taraflar arasındaki müzakerelerin temel çerçevesini belirleyen karşılıklı taleplerdi ve durum bu şekilde devam ettiği sürece diplomatik bir ilerlemenin sağlanması da mümkün gözüküyordu.

5-6 Nisan tarihleri arasında Almatı'da tekrar bir araya gelen İran ve P5+1 Grubu ülkeleri diğer müzakere süreçlerinde olduğu gibi her hangi bir ilerleme kaydedemediler.⁵⁰ Önceki müzakere süreçlerine benzer şekilde P5+1 Grubu üyeleri İran'ın uranyum zenginleştirme konusunda şeffaf davranması gerektiğini savunurken, Tahran yönetimi uluslararası toplumdaki İran'ın nükleer enerjiye ulaşma hakkının öncelikle tanınmasını ve İran hakkında daha fazla tepkiye neden olacak davranışlardan kaçınmasını talep etmişti.⁵¹ Böylece bir söylem hiç kuşkusuz "karşılıklı güven tesis" etmenin önemine yönelik açıklamaları da beraberinde getiriyordu. Almatı toplantısından da benzer bir sonuç ortaya çıktı ve taraflar "güven artırıcı önlemlerin" alınmasının önemine vurgu yaptılar.

Müzakerelerden sonuç alınmaması taraflardan biri olan ABD'nin daha kapsayıcı yaptırımlar uygulama konusunda da harekete geçirdi ve Kasım ayındaki anlaşmaya kadar başta Washington yönetimi tarafından alınan kararlar olmak üzere diğer aktörler tarafından da bir dizi ambargo devreye sokuldu. Bunlardan ilki ABD tarafından 3 Haziran'da ilk kez İran Riyali'ne karşı İran dışında kullanımını engellemek amacıyla bir yaptırım kararı alma-

sıydı.⁵² Bu durum zaten değer kaybetmekte olan İran riyalini giderek eritmeyi hedefleyen bir karar olarak yorumlandı. 18 Haziran’da ise G8 Ülkeleri (ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve Rusya) İran’a gecikme yaşanmadan sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği konusunda çağrıda bulunarak bir an önce UAEK ile işbirliği yapmasını istemişlerdi. Ayrıca G8 ülkeleri BM Güvenlik Konseyi’nin daha öne almış olduğu ambargo kararlarının diğer devletler tarafından uygulamaları konusunda çağrıda bulundular. 1 Temmuz’da ise ABD İran’a altın satışı ve ticarete altın kullanımını yasaklayan bir ambargo kararı daha aldı.⁵³ Böylece 2013 yılının ilk çeyreğinden nükleer müzakerelerde siyasi sonuç üretecek bir ilerleme sağlanmadığı gibi müzakerelere taraf olan aktörler Tahran yönetimini diplomasisi masasına geri çekmek için bir dizi yaptırım uygulamışlardı. Ancak Ruhani’nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle nükleer görüşmelerde anlaşmaya varacak ölçüde yeni gelişmeler yaşanmıştı.

“Ruhani Etkisi” ve Nükleer Müzakerelerde İlerleme

Hasan Ruhani’nin Haziran 2013’de Cumhurbaşkanı seçilmesi İran’ın önceki yıllara göre nükleer müzakerelerdeki pozisyonunu da değiştirebileceğinin sinyali olacak bir gelişme olarak ele alınabilir. Ruhani’nin nükleer soruna bakış açısı nihai olarak İran’ın nükleer programını son yıllardaki *inişli-çıkışlı* seyirinden ve radikal söylemden ayrılmasını öngörüyordu. Ruhani de selefi Ahmedinejad gibi tartışmalı nükleer programın meşru olduğunu düşünse ve uranyum zenginleştirmeye devam etmek istese de dış politikada benimsediği “yeni dil” nükleer müzakerelere doğrudan yansdı ve bir çeşit “Ruhani etkisi” sayesinde nihai bir anlaşmaya varılmasının da önünü açılmıştı. Her şeyden önce Ruhani, İran’ın “nükleer müzakerelerde tavize yanaşmazsa kendisine uygulanan sert yaptırımların yumuşatılmasının zor olduğunun” farkındaydı. Bu nedenle Ruhani tümünden izolasyon ve kapsamlı ekonomik ambargonun önüne geçmek için müzakerelere geri dönmenin ve bir anlaşma zemini oluşturmanın Tahran’ın son şansı olduğu görüşündeydi.⁵⁴ Ruhani, Tahran yönetiminin önceden sahip olduğu pozisyonu gibi İran’ın barışçıl amaçlarla nükleer enerjiye sahip olmayı istediğini sürekli vurguluyordu ancak ambargoların ekonomide oluşturduğu olumsuz etkiyi de minimize etme amacındaydı.

Cumhurbaşkanı seçilmesinden hemen sonra yaptığı basın açıklamasında Ruhani niyetinin, özellikle 2003-2005 yılları arasında İran’ın nükleer baş müzakereci tecrübesini de kullanarak, uluslararası toplumla nükleer müzakerelerde bir yumuşamaya gitmek ve nükleer programın denetimi için Tahran yönetiminin şeffaflığı arttırmak yönünde olduğunu açıklamıştı.⁵⁵ Cumhurbaşkanlığının resmi başlangıcını simgeleyen konuşmasında ise Ruhani “İran’ın ulusal çıkarları ve baskıcı ambargoları kaldırmak üzerine” yaslanan İran’ın pozisyonunu daha yukarı çıkarma hedefi olduğunu deklare etmişti. En önemlisi de önceki yıllarda P5+1 Grubu ile yürütülen nükleer müzakerelere İran’ın tekrar ve ciddi bir biçimde döneceğini deklare etmişti.⁵⁶ Ruhani’nin

“umut vadeden”⁵⁷ yeni dış politika anlayışı dışarda da yankı buldu ve nükleer görüşmelerinin yeniden başlaması ve çözüm yönünde daha ciddi adımlar atılarak nihai bir anlaşmaya varılma ihtimali bütün tarafların beklentilerini 2013 yılın son çeyreğinde tam olarak belirlemişti.⁵⁸

Ruhani'nin dış politikadaki “yapıcı etkileşim” ve “itidal” anlayışı ve nükleer müzakerelerde geri dönem çağırısı yapması öncelikle ABD ile karşılıklı gerginliğin de giderileceğine yönelik bir beklenti doğurmuştu. Nitekim 27 Eylül'de BM Genel Kurul toplantısından hemen sonra Obama ile Ruhani arasındaki “direk telefon” görüşmesi hem nükleer görüşmelerde hem de iki ülke arasındaki ilişkileri 1979 devriminden bu yana etkileyen en önemli gelişme olarak ortaya çıktı. Bu durumun neden olduğu olumlu hava nükleer müzakereler konusunda da diplomatik bir ilerlemenin yaşanmasına neden oldu.⁵⁹ Ruhani'nin aynı hafta içinde Tahran'a döner dönmez Obama ile yaptığı telefon görüşmesinin nükleer sorunun çözümünü kolaylaştıracağını söylemesi var olan beklentiyi arttırmış ve tarafların yeniden bir araya gelmesini de kolaylaştırmıştı.⁶⁰ Ruhani'nin nükleer soruna dair yaklaşımı oldukça açıktı. BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmasında karşılıklı belirsizliklerin ortadan kaldırılması ve karşılıklı güvenin yeniden tesis edilmesi için “sonuç-odaklı” ve “zamana bağlı” bir müzakere sürecinin acil bir şekilde başlaması gerektiğini savunuyordu.⁶¹ Ruhani bununla, nükleer programdan dolayı İran'a uygulanan haksız yaptırımları hafifletmeyi hedefliyordu.⁶²

Gerek İran tarafından gerekse müzakerelere taraf olan aktörler açısından ortaya çıkan bu yeni gelişmeler Cenevre'de yapılacak olan görüşmeler açısından olumlu bir havanın oluşmasını sağladı. Ayrıca Ruhani Cenevre'de nükleer sorunun çözülmesi için daha etkili adımların atılacağını söylemişti.⁶³ P5+1 Grubu ile İran arasında ilk tur görüşmeler 15-16 Ekim tarihleri arasında Cenevre'de gerçekleşti ve sonrasında yapılan yoğun diplomatik müzakerelerin ardından taraflar 24 Kasım'da Ortak Eylem Planı (Joint Plan of Action) üzerinde anlaştılar. Bu anlaşmadan hemen önce UAEK Direktörü Amano'nun 11 Kasım'daki Tahran ziyareti sonrasında Ortaklık için Çerçeve Anlaşması imzalayarak üç ay gibi bir süre zarfında şeffaflık konusunda daha ciddi adımlar atılacağı konusunda anlaşmaya varmışlardı. Bu görüşme daha sonraki anlaşma için de bir zemin oluşturdu.

Bu eylem planına göre 24 Kasım'dan sonraki altı ay içinde taraflar uzun vadeli ve kapsamlı bir çözüme gidilmesi konusunda müzakerelerini sürdürecektlerdi. Bununla birlikte UAEK ve İran, *Ortaklık için Çerçeve* üzerinden uzlaşmaya vararak bundan sonra ortak hareket edeceklerini duyurdular.⁶⁴ P5+1 Grubu ile İran arasında varılan bu anlaşmayla birlikte, İran'ın ileri seviyede zenginleştirilmiş uranyum stokunu saf dışı bırakması ve uranyum zenginleştirme amacıyla kullanılan makinelerin kurulmasına son vermesi karşılığında Tahran'a uygulanan uluslararası yaptırımların hafifletilmesini öngörüyordu.⁶⁵ Ayrıca bu anlaşmayla birlikte “kapsamlı çözümün nihai adımı” için “belirlenmiş, uzun vadeli bir süre” öngörülmüştü.⁶⁶ Anlaşma uyarınca İran, uranyumu nükleer silah araştırmaları için kullanılabilir seviyeye olan

yüzde 5'ten daha fazla zenginleştiremeyeceği ve zenginleştirilmiş uranyum stokunun yüzde 20'ye yakın bir miktarını etkisiz hale getireceği kararlaştırıldı. Bunun karşılığında da müzakerelere taraf olan aktörler, İran'ın altın ve değerli metal ticareti, İran'ın otomotiv sektörü ve petro-kimya ihracatına yönelik yaptırımların bir kısmını askıya alması planlandı.⁶⁷

Söz konusu anlaşma dört başlık altında ele alındı;

20 Ocak 2014'den itibaren İran zenginleştirilmiş uranyum stokunun yüzde 20'sinin etkisini azaltmaya başlayacak,

Yüzde 20'lik uranyum stokunun tamamı altı aylık dönemde tamamen etkisiz hale gelecek,

Kum kentindeki uranyum zenginleştirme tesisi Frodo'ya günlük ziyaret düzenlenmesine izin verilecek,

Arak ağırsu üretim reaktörlerinin her ay denetlenmesine izin verilecek.

Yıllar sonra tarafların karşılıklı olarak imzaladığı bu ilk anlaşma, gerek İran'ın nükleer program tarihinde gerekse İran-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Ahmedinejad dönemi nükleer program ve bunun etrafından şekillenen sert ve radikal Batı karşıtı söylemler ve uluslararası toplumla bir anlaşmanın ortaya çıkmamış olması sonucu uygulanan yaptırımların İran üzerindeki etkisinin giderek artması, İran'ın nükleer programında önemli bir mesafe almış olması ve nükleer programının yaptırımlara rağmen etkili bir şekilde ilerlemesi ve İran'a karşı güç kullanma ihtimalinin azalması gibi sebeplerin, ABD ve müttefiklerinin müzakere masasına oturmasında etkili olduğu da söylenebilir. Diğer yandan, Eylem Planı çerçevesinde öngörülen altı aylık süre bitmeden, yani 20 Temmuz 2014'e kadar nükleer anlaşmazlığa nihai çözüm bulmak amacıyla müzakerelerin yürütülmesi kararı alınmıştı. Anlaşma aynı zamanda ABD ve AB'nin özellikle petro-kimya ihracatı, altın ticareti ve değerli metaller üzerindeki ambargoları kaldıracağı öngörürken aynı zamanda İran'ın otomobil sanayi, sivil havacılığına yönelik parça tedariki ve en önemlisi de iç tüketim için gerekli olan insani ticarete yönelik finansal mekanizmalarda kolaylık sağlamak için ambargoları askıya alacağını öngörüyordu.⁶⁸ Bunun yanı sıra anlaşma ile birlikte BM Güvenlik Konseyi bu süre zarfı içerisinde her hangi bir şekilde ambargo kararı almayacağı gibi ABD ve AB de tek taraflı bir şekilde nükleer konularla ilgili ambargo kararı almaya- caktı. Son olarak P5+1 ve İran aynı zamanda UAEA ile de ortak çalışacak olan Ortak Komisyon kurma konusunda anlaşarak geçici dönemi izleyecek bir mekanizma oluşturmuş oldular.⁶⁹

Böylece 2013 yılı ilk üç çeyreğinde hâkim olan ve müzakerelerin önünü tıkayan hava dağılmış ve yıllar sonra İran'ın nükleer programıyla ilgili yeni bir anlaşma imzalanarak gerginlik dönemi yerini görece rahat bir döneme bırakmıştı.

İran'ın Suriye Politikası

Nükleer programından dolayı ciddi bir uluslararası izolasyona maruz kalan İran'ın bölgesel siyaseti de 2013 yılında büyük ölçüde Suriye krizine odaklanmak zorunda kaldı. Bir tarafta Suriye'deki tutumundan dolayı Esad rejimi karşıtı güçlerle sık sık anlaşmazlık içine düşerken, krizin çözümü yönünde bölgesel aktörlerden yanına çekebildikleri ile alternatif müzakere kanalları oluşturmaya çalışırken, diğer taraftan da Şam hattını uluslararası baskılar karşısında devam ettirmeyi denedi. 2013 yılına genel olarak bakıldığında Tahran yönetimi için Suriye krizi üç açıdan oldukça önemli hale geldi ve krizden kaynaklanan baskıyı üç düzeyde diplomasi izleyerek dengelemeye çalıştı.

Birincisi, İran Suriye'nin en önemli bölgesel müttefiki olarak rejimin tam yanında yer aldı. Tahran yönetimi giderek derinleşen ve askeri bir çatışma halini alan Suriye iç savaşını kendisi için hayati bir mesele olarak görmeye başladı; bu bağlamda Esad rejiminin varlığını devam ettirmek için Suriye'deki iç savaşa siyasi, ekonomik ve askeri destek vermeye devam etti.⁷⁰ Böylesi bir destekle Tahran'ın amacı, Suriye'deki rejimin devamını sağlayarak bölgesel güç dengesinin İran aleyhine bozulmasını engellemektir. İkinci düzeyde ise, İran yönetimi var olan dengeyi bozacak bir uluslararası askeri müdahaleye şiddetle karşı çıktı. Bunun için ise özellikle Rusya'nın Suriye rejimini desteklemesini dengeleyici bir unsur olarak kullanarak Moskova ile birlikte hareket ettiği görüntüsünü verdi ve bunu bölgesel siyasetinin arka planı olarak diğer aktörlere karşı kullandı. Bu bağlamda uluslararası toplumun Suriye krizine yönelik çözüm arayışlarına yönelik mekanizmaların içinde ya yer almayı tercih etmedi ya da uluslararası toplum tarafından bu süreçlerden bilinçli bir şekilde dışlandı. Bu anlamda İran, uluslararası toplumu Esad'ın iktidarda kalacağı şeklinde bir çözüm için ikna etmeye çalıştı.

Ayrıca Suriye'de rejimin sınırsız ve sorumsuz bir şekilde askeri güç kullanmasını “terörle mücadele” anlayışına indirgeyerek rejimin muhaliflere yönelik sert tutumunun “meşru” olduğu fikrini bölgesel düzeydeki tüm diplomatik süreçlerde çerçeveleyici bir söylem olarak kullandı. Böylece uluslararası düzeyde Suriye rejimin yanında yer alan Rusya gibi büyük aktörlerle birlikte hareket ederken, bölgesel ölçekte de kendi politikasını meşrulaştırmak için muhalifleri terörist olarak tanımlamaya devam etti ve Suriye'deki krizden diğer bölgesel aktörleri sorumlu tuttu.

Üçüncü düzlemde ise, İran Suriye krizini bir “mezhep meselesi” olarak görerek hükümet politikası olmaktan çıkardı ve bir “rejim” politikası haline getirerek kendi iç kamuoyu önünde meşruiyet arayışına girdi. Buna göre Suriye İran'ın bir içi meselesi olarak ele alınmak zorundaydı. Buradaki argümana göre, Suriye'nin düşmesi İran merkezli Şii jeopolitik eksenini dağıtacağı gibi Tahran'ın Irak üzerindeki etkinliğini de azaltacaktı ve bölgesel ölçekte bir bütün olarak İran'ın etkinliğini kıracaktı. Bu anlamda Dini Lider Hamaney bu görüşün şiddetli bir savunucu olarak Tahran yönetiminin Suriye politikasını şekillendiriyordu ve dini lidere muhalif bir Suriye politikasının oluşturulma-

sı neredeyse mümkün değildi. Bir bütün olarak bakıldığında 2013 yılında Tahran'ın Suriye politikasında bir değişim ya da kırılma yaşanmadı.

Bu arka plan dikkate alındığında Tahran ve Şam hükümetleri arasında birçok karşılıklı ziyaret yapıldı, pek çok alanda işbirliğinin devam ettiği sıklıkla vurgulanarak İran'ın dış politikasında Suriye'nin bir anlamda "kırmızı çizgiyi" temsil ettiğine dair birçok açıklama üst düzeyde yapıldı.⁷¹

İran için Suriye'deki olaylar, ülkenin iç dinamiklerinin değil başta İsrail ve ABD olmak üzere dış dinamiklerin bir sonucu olarak derinleşmişti. Diğer bir deyişle Suriye hükümetinin muhalefete yönelik politikaları tartışma konusu edilmiyor ve dışarıdan fitili ateşlenen bir "komplö" olduğu iddiası sürekli bir biçimde işleniyordu. Ocak ayında Suriye'nin durumuna ilişkin açıklamalarda bulunan Dini Lider'in başdanışmanı Ali Ekber Velayeti, Suriye'yi İsrail ve Siyonizme karşı "altın direniş zinciri"nin önemli bir bileşeni olarak tanımlamıştı.⁷² Bu anlamda örneğin Mayıs ayında yaptığı bir açıklamada İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Emir Abdullahiyan, ellerinde İsrail ile Suriye muhalefeti arasındaki yakın ilişkilere dair belgelerin olduğunu iddia etmişti.⁷³

İran sorununun Suriye içinde halledilmesine dair görüşünü bütün diplomatik görüşmelerinde öne sürerek meselenin bölgeselleşmesi hatta uluslararasılaştırılmasına karşı çıkıyordu. İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salahi, Mayıs ayında Şam'da ziyaret ettiği Beşar Esad'la olan görüşmesinde meselenin çözümü için "ulusal diyalog" formülünü yeniden önerdi.⁷⁴ Benzer görüşleri dile getirmek için Suriyeli ve İranlı yetkililer 2013 yılında sık sık bir araya gelmişler ve işbirliklerini geliştirebilmek adına adım atmışlardı. Nisan ayında İran İslami Şura Meclisinden bir grup milletvekili, özel bir davet üzerine Suriye'ye gidip Beşar Esad ile görüştüler ve görüşmede İran dış aktörlerin rolüne dikkat çekerken meselenin Suriye içinde çözülmesi gerektiği fikrini yeniledi.⁷⁵ Tahran yönetimi diğer bölgesel ve küresel aktörlerin çözüm arayışlarının bir parçasını oluşturan Suriye'nin Dostları Konferansına alternatif olacak şekilde Mayıs ayının sonlarında, kırk ülkeden temsilcilerin katılımıyla "Uluslararası Suriye'nin Dostları Konferansı" düzenlemiştir.⁷⁶ Amaç, İranksız bir çözüme yanaşmayacağını açık bir şekilde deklare etmek ve elindeki inisiyatifini kaybetmemektir.

Sorunların kaynağında dışarıdan müdahalelere dikkat çeken İran, sorunun çözümü için gündeme gelen "askeri müdahale" seçeneğini de sert bir şekilde eleştirmeye devam etti yıl boyunca. ABD Savunma Bakanı Chuck Hagel'in bu minvaldeki açıklamaları üzerine İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Abbas Arakçi: "İran, askeri çözümün Suriye krizi için bir seçenek olmadığını defalarca ifade etmiştir. Bu provokatif önlemler ve eylemler, bölgesel meseleleri daha karmaşık hale getirir ve tansiyonu yükseltir" şeklinde uyarıda bulunmuştu.⁷⁷ Ruhani'nin seçilmesine kadar geçen dönemde bu anlamda İran'ın politikalarında bir değişim yaşanmamış ve rejimin arkasında yer aldığı her defasında dile getirilmişti.

Ruhani'nin seçilmesiyle İran'ın Suriye politikasında bir değişim olacağına yönelik bir beklenti oluşmuş olsa da Cumhurbaşkanı'nın nihai olarak dış politika karar alma sürecindeki rolü (Dini Liderin ve Velayeti Fakih'in konumu karşısında), İran'ın siyasi yapısı ve dış politika hedefleri düşünüldüğünde bu değişimin Ahmedinejad politikalarından bir kopuşu temsil etmeyeceği açıktı. Öncelikli olarak ideolojik düzlemde hem reformist hem de muhafazakâr kanat açısından Suriye hem jeopolitik hem dini gerekçelerle kırmızı çizgilerle doluydu ve Ruhani tarafından da bölgesel ölçekte bir "güç dengesi" meselesi olarak ele alınmaya.⁷⁸ Her ne kadar Ruhani dış politikada genel olarak "yapıcı etkileşim" söylemini devreye sokarak selefinden daha yumuşak bir siyasal dil kullanmaya başlamış olsa da Tahran yönetiminin Suriye politikası konusunda bir kırılmaya neden olacak değişikliğe gitmeyi tercih etmedi. Bu anlamda İran'ın Suriye'deki mevcut angajmanlarında (ekonomik, siyasi ve askeri) devam edeceğini sıklıkla açıkladı.

Ruhani yönetiminin, 21 Ağustos'ta Suriye rejiminin kimyasal silah kullanarak 1400 sivilin hayatını kaybetmesine neden olmasını rejimin bu silahları kullandığına dair kesin kanıtlar olmadığını ileri sürerek ele alması, Tahran yönetiminin Suriye politikasındaki kırmızı çizgilerini göstermesi bakımından da oldukça önemliydi. Ruhani tarafından yapılan açıklamalarda İran halkının kitle imha silahlarından daha önce çok zarar gördüğü (1980-1988 İran-İrak Savaşı'nda) ve kim olursa olsun bu tarz silahların kullanılmasının İslam dinine de aykırı olduğu ifade edilmişti.⁷⁹ Dışişleri Bakanı Cevad Zarif ise Suriye hükümetinin "insani olmayan böylesi bir silahı" kullanmadığı konusunda kendilerini ikna ettiğini ifade ederek Suriye'deki "teröristlerin" uluslararası toplum tarafından bir an önce cezalandırılması gerektiği yönünde bir açıklama yaptı.⁸⁰ Öyle ki İran Dışişleri Bakanlığından Abbas Arakçi Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ne "kimyasal silahların muhalifler tarafından kullanıldığına" dair kanıt sunduğunu açıkladı.⁸¹ Ancak eski cumhurbaşkanı olan Rafsancani daha sonra yaptığı açıklamada rejimin kendi halkına karşı kimyasal silah kullandığını açıklamıştı.⁸² Bu durum ister istemez rejim tarafından bir rahatsızlık sebebi olarak görülmüştü. Ancak bir bütün olarak bakıldığında rejimin önde gelen isimlerinin görüşleri söz konusu silahların Esad tarafından kullanılmadığı yönündeydi.⁸³

Kitle imha silahlarının kullanılmış olmasını benzer şekilde "kırmızı çizgi" olarak görerak Esad rejimine yönelik uluslararası askeri bir operasyon hazırlığına girişen Obama yönetiminin tavrı karşısında ise Tahran yönetimi; "İran hiç bir şekilde yabancı güçlerin dışarıdan bir askeri müdahale amacıyla rejime yönelik saldırısının kabul edilemez" olduğunu açıklayarak cevap vermişti.⁸⁴ Suriye'de kimyasal silahların tam olarak kimin tarafından kullanıldığı belli olmadığı gerekçesiyle Tahran yönetimi sorunun diplomasi yoluyla çözülmesi gerektiği savundu. Rusya'nın da benzer bir pozisyona sahip olması ve askeri müdahaleye karşı çıkması ise Tahran'ın elini rahatlatan bir işlev gördü. Nitekim Moskova yönetiminin Eylül ayında, kademeli bir şekilde Suriye'nin kimyasal silahlarını ülke dışına çıkarılması planını askeri müdahaleyi engel-

leyici bir hamle olarak gördüğü için de destek verdi.⁸⁵ Öyle ki Suriye yönetimine Rusya'nın planını kabul etmesi konusunda telkinlerde bulunmuştu.

Ruhani Eylül ayı boyunca İran'ın bu tavrını korudu ve yaptığı bir açıklamada, Suriye'ye yönelik girişilebilecek herhangi bir askeri müdahalenin karşısında olduklarını ve olası askeri müdahaleyi gerçekleştiren ve destekleyenlerin yine bundan en büyük zararı kendilerinin görececeklerini açıkladı.⁸⁶ İran söz konusu tutumunda Irak'ı da yanına çekmeyi başarmıştır. Dışişleri Bakanı olduktan sonra ilk ziyaretini Eylül ayında Irak'a gerçekleştiren Cevad Zarif, burada meslektaşı Hoşyar Zebari ile görüşmüştür. Görüşmeden sonra yaptığı açıklamada Zebari, “Şunu kesinlikle söyleyebilirim ki Irak, Suriye'ye yönelik herhangi bir saldırının üssü olmayacak ya da saldırıya imkân sağlamayacaktır” demiştir.⁸⁷ İlerleyen günlerde de Tahran yönetimi Suriye rejimine desteğini devam ettirdi ve iki ülkenin meclis başkanları Eylül ayında bir araya gelerek Suriye'ye karşı olası askeri müdahalenin önünü almak için seçenekleri masaya yatırdılar.⁸⁸ Takip eden günlerde ise İran, Suriye'ye insani yardım gönderme konusunda harekete geçti.⁸⁹

İran ekonomisinde durgunluk ve ağırlaşma

İran ekonomisinde 2013 yılında da önceki yıllardaki kötü tablonun devam ettiği anlaşılmaktadır. Ekonominin giderek ağırlaşmasının arkasında yatan üç önemli değişkenden bahsedilebilir. En sık gündeme gelen değişken kuşkusuz nükleer programı yüzünden İran'a yönelik uygulanan uluslararası yaptırımlardır. Yaptırımların halkın alım gücünü ciddi şekilde düşürdüğü gibi uluslararası sermaye ile İran ekonomisinin eklemlenmesini de büyük oranda engellemiş ve İran'ı ekonomik açıdan içine kapanık bir ülke haline getirmiştir. Bunun yanında İran'ın en temel ekonomik kaynaklarından olan petrol ve doğalgaz ihracatı da olumsuz etkilenmiş ve İran'ın ekonomik göstergeleri giderek bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmeye başlamıştır. Yeni cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin “ekonomik toparlanma” adına dış politikada İran için radikal sayılabilecek adımlar atmasının nedenin de ekonomideki olumsuz tablo olduğu söylenebilir. Bu bakımdan Kasım ayında Ruhani liderliği altında yeni bir müzakere sürecinin gerçekleşmesinde, yaptırımların İran ekonomisinde neden olduğu durgunluk ana etken olarak ortaya çıkmıştır.

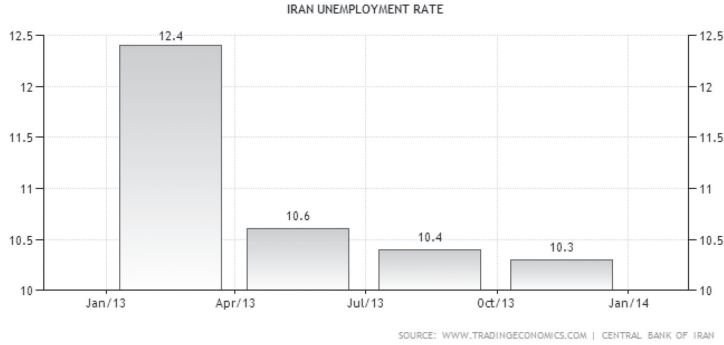
Ekonomideki durgunluğun sebebi olarak ortaya çıkan ikinci önemli unsur ise Suriye'de 2013 yılında daha da derinleşerek devam eden iç savaştır. Suriye'de olayların başladığı zamandan itibaren İran, Suriye rejimine olan desteğini defaatle ifade etmiştir. Söz konusu desteğin mahiyetine ilişkin resim ise oldukça bulanıktır. Pek çok kaynak İran'ın askeri olarak Suriye hükümetine destek verdiğini iddia etse de iddialar İran yönetimi tarafından yalanlanmakta ve desteğin askeri danışmanlık ile sınırlı olduğu söylenmektedir.⁹⁰ Ancak İran, Suriye ile ekonomik anlamda oldukça yoğun ilişkiler içerisindedir⁹¹ ve Suriye'deki krizin ekonomik anlamda İran için maliyetli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu maliyetin önemli bir kısmı ise İran'ın Suriye rejimine

doğrudan finansal yardımda da bulunması ve askeri olarak Suriye’de “vekalet savaşını” bizatihi sürdürmesidir.⁹²

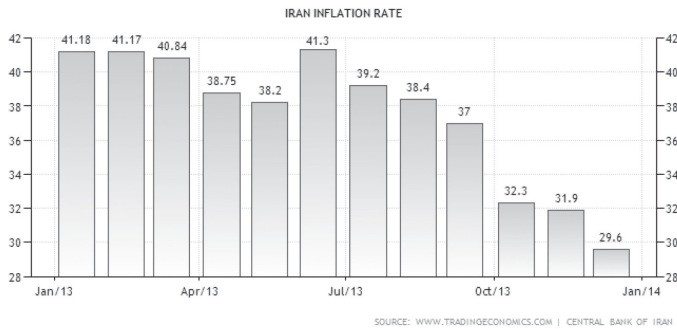
Üçüncü değişken ise Ahmedinejad’ın uyguladığı ekonomi politikalarının ortaya çıkardığı sorunların neden olduğu ekonomik durgunlaşmadır. Ahmedinejad döneminde enflasyon ciddi şekilde yükselmiş ve ekonomik büyüme yavaşlamıştır. Ekonomi giderek durgunlaşmaya başlamış ve işsizlik en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu nedenle Ahmedinejad’ın dış politikası İran’ın bölgede ve dünyada yalnızlaşmasına sebep olmuştur. Sonuçta İran, yukarıda ifade edildiği gibi uluslararası yaptırımlarla boğuşmak zorunda kalmıştır. Göreve geldikten birkaç ay sonra Ruhani de Ahmedinejad’ın ekonomi politikalarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Selefinin son görev yılında stagflasyonun “benzersiz” olduğunu söyleyen Ruhani, ekonomiyle ilgili çeşitli rakamlar sunmuş ve “Bu bulgular önceki hükümetten devraldığımız ve uğraşmak zorunda olduğumuz koşulları göstermektedir” şeklinde konuşmuştur.⁹³

İran’da GSYİH bazında ciddi bir düşüşten bahsetmek gerekmektedir. 2012 yılında 512,7 milyar dolar olan İran’ın GSYİH’sı 2013 yılında 368,9 milyar dolara düşmüştür.⁹⁴ Dolayısıyla yaklaşık 140 milyar dolarlık bir azalma kaydedilmiş durumdadır. Bu da İran’ın 2012 yılındaki GSYİH’sının % 25’den fazlasını kaybettiği anlamına gelmektedir. İran ekonomisi, büyüme rakamları bazında da alarm vermektedir. 2013 yılında ekonomik büyüme oranı % 8.8 azalarak %-5.8 seviyesine gerilemiştir.⁹⁵ Bu durumda İran ekonomisinin küçülmeye başladığı yorumu yapılabilir.

Bir diğer önemli ekonomik problem de işsizliktir. İran İstatistik Merkezinin (SCI) yayınladığı 2013’ün Mart ayı ile 2014’ün Mart ayı arasında kapsayan⁹⁶ verilere göre İran’da çalışma çağındaki nüfusun % 10.4’ü işsizdir.⁹⁷ Yüksek işsizlik oranlarının pek çok gencin iş bulabilmek umuduyla İran’ı terk etmesine ve yoğun bir “beyin göçü”ne yol açtığı söylenmektedir.⁹⁸ 2013 yılı için açıklanan işsizlik oranını bir önceki yılla kıyaslandığında (2012 yılında işsizlik %12.2 olarak görülmektedir⁹⁹) işsizlikte %1.8 oranında bir düşüşün olduğu görülmektedir. Bu düşüşü izah etmek için sözü edilen dönemler arasındaki politik değişimler kullanılabilir. Düşüşün görüldüğü dönem yeni cumhurbaşkanı Ruhani’nin yaklaşık yedi aylık görev süresini içermektedir. Ruhani döneminin İran ekonomisini işsizlik bazında olumlu etkilediği yorumu yapılabilirse de sözü edilen yedi ay bu konuda kesin hükümlere varmak için yeterince uzun değildir. Bunun yanında ekonomide istikrarlı bir tabloya ulaşıldığına ilişkin de elde yeterince veri yoktur. Ancak yine de müzakere sürecinin, ekonomik beklentileri şekillendirmesi bakımından psikolojik olarak pozitif yönde etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İran ekonomisinin son yıllardaki en büyük problemlerinden bir başkası da enflasyondur. 2013 yılında enflasyon, tüketici fiyatları bazında %11.9'luk bir artışla %39.3 seviyesine yükselmiştir.¹⁰⁰ Temmuz ayında İran Merkez Bankası tarafından yapılan bir açıklamaya göre enflasyon oranı Haziran ayında %45.1 seviyesine yükselmiştir ve yeni hükümetin öncelikli olarak enflasyon sorunuyla boğuşacağı yorumu yapılmaktadır.¹⁰¹ Enflasyon oranlarındaki bu ciddi artışın sebepleri arasında en fazla zikredilen unsur ise İran'a yönelik uygulanan ekonomik yaptırımlardır.¹⁰² Bu noktada mevcut ekonomik tabloyu düzeltmenin koşulu olarak dış politikada önemli dönüşümlerin yaşanması gerektiği söylenmelidir. Yeni hükümet ile birlikte ivme kazanan müzakere süreci ümitvar bir tabloyu peşinen yaratmaktaysa da sürecin uzun olacağı ve önünde ciddi engellerin bulunduğu unutulmamalıdır. Aşağıdaki tabloda ay bazında İran'daki enflasyon rakamları verilmektedir.

İran ekonomisi büyük oranda petrol ve doğalgaz ihracatına dayanmaktadır. Uluslararası yaptırımların hedefinde de İran'ın temel ekonomik kaynağı olan bu kaynakların ihracatı bulunmaktadır. AB'nin 2012 yılındaki yaptırım kararları Çin'in yüksek petrol talebi sayesinde İran ekonomisini 2013'ün başlarında fazla etkilememiş gözükse de¹⁰³ ilerleyen aylarda yaptırımlar etkisini

hissettirmeye başlamıştır. Mesela Mayıs ayında İran'ın ham petrol ihracatında önemli bir düşüş kaydedildiği bildirilmektedir.¹⁰⁴ Bu anlamda OPEC'in verilerine baktığımız zaman 2012 yılında günlük 2,1 milyon varil olan ham petrol ihracatının¹⁰⁵ 2013 yılında 1,21 milyona¹⁰⁶ gerilediğini görmekteyiz.

Yeni hükümet bütün bu sorunların çözümü için ilk adımı Aralık ayında atmıştır. 8 Aralık 2013 tarihinde cumhurbaşkanı Ruhani, yeni dönem için 315 milyar dolarlık bir bütçe önermiştir. Mecliste yaptığı konuşmada stagflasyon, ekonomik büyüme, işsizlik sorunu, enflasyon gibi problemlere dikkat çeken Ruhani, temel hedeflerinin bu meseleleri çözüme kavuşturmak olduğunu işaret etmiştir.¹⁰⁷ Bijan Khajehpour, yeni bütçe tasarısı ile ilgili yaptığı değerlendirmede tasarının Ahmedinejad döneminde mevcut olmayan “disiplin”i kazandıracağını, ancak işsizliğin nasıl çözüleceğine ilişkin somut önerilerin mevcut olmadığını söylemektedir.¹⁰⁸ Ayrıca İran ekonomisinin mevcut sorunları çözebilmesi ve istikrar kazanabilmesi, dış politikada izleyeceği yola bağlıdır ve müzakere süreciyle yakından ilgilidir.

Sonuç

2013 İran için önemli değişimlerin ve aynı zamanda sürekliliklerin yılı olmuştur. Yeni cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin döneminin başlamasıyla birlikte iç ve dış politikada köklü dönüşümlerin yaşanacağı beklentisi oluşmuştur. Özellikle dış politikada yeni bir zemine oturan müzakere süreciyle birlikte beklentiler yükselmiştir. İran'ın gittikçe bozulan ekonomik yapısı da dış politikadaki açılımın önemli faktörlerindedir. Diğer taraftan ılımlı bir figürün cumhurbaşkanı seçilmesi iç politikanın durgun atmosferini bir nebze canlandırmıştır. Bu iki dönüşüme mukabil ise İran'ın bölgesel politikasının Suriye ekseninde değişmeden kaldığı söylenebilir. İran, Suriye yönetimine olan desteğini bu yılda da devam ettirmiştir. Ayrıca İran için politik dönüşümün temel ayağı olan nükleer müzakere süreci henüz tamamlanmamıştır. Müzakereler olası sonuçlarıyla İran'ın geleceği için en ciddi bağımsız değişkeni temsil etmektedir. İran'ın iç politikası ve ekonomisi büyük oranda müzakere süreci üzerinden şekillenmektedir ve şekillenecektir. Dolayısıyla müzakere sürecinin sınırları aşında Ruhani döneminden beklenen değişimin sınırlarıyla çakışmaktadır.

Kronoloji

- **3 Şubat:** Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ile Meclis Başkanı Ali Laricani arasında Mecliste tartışma yaşandı.
- **26-27 Şubat:** P5+1 grubu ve İran Almatı'da İran'ın nükleer programı ile ilgili görüştüler.
- **5-6 Nisan:** P5+1 grubu ve İran Almatı'da tekrar görüştüler.
- **7-11 Mayıs:** Cumhurbaşkanlığı adaylığı için 686 kişi başvuruda bulundu.
- **21 Mayıs:** Muhafızlar Konseyi tarafından adaylığına izin verilen sekiz kişi açıklandı.
- **3 Haziran:** ABD, İran Riyalinin İran haricinde kullanımına karşı yaptırım kararı aldı.
- **14 Haziran:** Cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleştirildi.
- **15 Haziran:** Hasan Ruhani'nin İran'ın yeni cumhurbaşkanı seçildiği resmi olarak açıklandı.
- **1 Temmuz:** ABD, İran'ın diğer ülkelerle altınla ticaret yapmasına karşı yaptırım kararı aldı.
- **27 Eylül:** Obama ve Ruhani doğrudan telefon konuşması yaptılar.
- **15-16 Ekim:** Cenevre'de P5+1 grubu ile İran arasında nükleer müzakerelerin birinci turu gerçekleştirildi.
- **24 Kasım:** P5+1 grubu ile İran arasında Ortak Eylem Planı (Joint Plan of Action) anlaşması imzalandı.

Notlar

- 1 "Ahmadinejad accuses Iran speaker's family of corruption", *Reuters*, 3 Şubat 2013.
- 2 "Şimdilik nasihat ediyorum", *CNN TÜRK*, 16 Şubat 2013.
- 3 Bkz. İran Anayasası, 114. Madde, 7 Nisan 2014, <http://www.iranonline.com/iran/iran-info/Government/constitution-9-1.html>
- 4 Bkz. İran Anayasası, 99. Madde, 7 Nisan 2014, <http://www.iranonline.com/iran/iran-info/Government/constitution-6-2.html>
- 5 "Iran set to begin hopefuls registration", *Press TV*, 6 Mayıs 2013.
- 6 "Iran ends registration for presidential election", *Press TV*, 11 Mayıs 2013.
- 7 "Interior Minister: Over 50 million eligible voters in Iran", *ISNA*, 28 Mayıs 2013.
- 8 "Rafsanjani registers for presidential election", *Tehran Times*, 12 Mayıs 2013.
- 9 "Reformist front welcomes Rafsanjani's candidacy", *Tehran Times*, 16 Mayıs 2013.
- 10 "Guardian Council begins vetting presidential candidates", *Tehran Times*, 13 Mayıs 2013.
- 11 "Eight presidential candidates confirmed by Guardian Council", *Tehran Times*, 22 Mayıs 2013.
- 12 Bkz. İran Anayasası, 115. Madde, 7 Nisan 2014, <http://www.iranonline.com/iran/iran-info/Government/constitution-9-1.html>
- 13 "UN criticizes Iran for excluding women candidates", *Al Arabiya News*, 29 Mayıs 2013.
- 14 "Women cannot stand for Iran president: Cleric", *Ahram Online*, 17 Mayıs 2013.
- 15 "Iran electoral watchdog hints at Rafsanjani rejection", *Reuters*, 20 Mayıs 2013.
- 16 Omid Memarian, "Khomeini's Daughter Asks Khamenei: Let Rafsanjani Run", *Al Monitor*, 22 Mayıs 2013.
- 17 "Ahmadinejad says will ask Leader to reverse Mashaei's ban from election", *Tehran Times*, 23 Mayıs 2013.
- 18 "'Rafsanjani will not appeal against disqualification by GC'", *Tehran Times*, 23 Mayıs 2013.
- 19 "Rafsanjani emphasizes the need for unity", *Tehran Times*, 25 Mayıs 2013.
- 20 "Rafsanjani urges people to remain committed to causes of revolution", *Tehran Times*, 26 Mayıs 2013.
- 21 Adayların hakkındaki bu bilgileri derlemede şu kaynaktan yararlanılmıştır: "Profiles: Iran election candidates", *BBC*, 11 Haziran 2013.
- 22 "Haddad-Adel vows to fight joblessness", *Press TV*, 7 Mayıs 2013.
- 23 "Haddad-Adel: Cultural issues will be my second priority", *Tehran Times*, 02 Haziran 2013.
- 24 "Velayati says would curb inflation in 100 days if elected president", *Tehran Times*, 25 Mayıs 2013.
- 25 "Qalibaf promises to bring economic stability to the country", *Tehran Times*, 25 Mayıs 2013.
- 26 "Iran's 11th Presidential Election (No.10): Viewpoints of Saeed Jalili", *Iran Review*, 26 Mayıs 2013.
- 27 "Iran should form free, independent federal economy: Rezaei", *Press TV*, 12 Haziran 2013.
- 28 "Iran's 11th Presidential Election (No.16): Viewpoints of Mohammad Gharazi", *Iran Review*, 1 Haziran 2013.
- 29 "Aref vows to rehabilitate Iran's image", *Tehran Times*, 25 Mayıs 2013.
- 30 "Rohanisays those opposed to extremism will vote for him", *Tehran Times*, 02 Haziran 2013.
- 31 "Iran's 11th Presidential Election (No.12): Viewpoints of Hassan Rouhani", *Iran Review*, 29 Mayıs 2013.

- 32 Shervin Malekzadeh, "Yes, Iran Has Reform Candidates and Engaged Citizens", *The Atlantic*, 12 Haziran 2013.
- 33 "Iran reformist presidential candidate Aref meets Ayatollah Hashemi Rafsanjani", *Trend News Agency*, 9 Haziran 2013.
- 34 "Iran's Haddad Adel withdraws from presidential race", *ISNA*, 10 Haziran 2013.
- 35 "Iran's former VP quits presidential race", *ISNA*, 11 Haziran 2013.
- 36 "Rohani becomes Iran's new president", *Press TV*, 15 Haziran 2013.
- 37 "Iran election most democratic in world: Rafsanjani", *Press TV*, 15 Haziran 2013.
- 38 "Supreme Leader congratulates Rouhani on his election victory", *ISNA*, 16 Haziran 2013.
- 39 "Rouhani stresses his loyalty to promise with Iranian Nation", *ISNA*, 16 Haziran 2013.
- 40 "Iran's Rouhani stresses more interaction with world", *ISNA*, 17 Haziran 2013.
- 41 "Result of the Iranian Presidential Election", 15 Haziran 2013, <http://www.state.gov/secretary/remarks/2013/06/210699.htm>
- 43 Hasan Ruhani "President of Iran Hassan Rouhani: Time to engage", *The Washington Post*, 19 Eylül 2013.
- 42 "Rouhani wins Iranian presidential vote", *ISNA*, 15 Haziran 2013.
- 44 <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-112hr4310enr/pdf/BILLS-112hr4310enr.pdf>
- 45 "Remarks of President Barack Obama To the People of Israel", <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/03/21/remarks-president-barack-obama-people-israel>, 21 Mart 2013
- 46 "IAEA Mission to Iran Returns", <http://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-mission-iran-returns>; "Remarks by Deputy Director General Herman Nackaerts", <http://www.iaea.org/newscenter/mediaadvisories/remarks-deputy-director-general-herman-nackaerts>
- 47 "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran", <http://www.iaea.org/sites/default/files/gov2013-6.pdf>, 21 Şubat 2013.
- 48 Laura Rozen, "Iran, world powers agree to new nuclear talks in Istanbul, Almaty", *Al Monitor*, 27 Şubat 2013.
- 49 David M. Herszenhorn, "Nuclear Talks With Iran End Without Accord or Plans for Another Round", *The New York Times*, 6 Nisan 2013.
- 50 "Iran, P5+1 wrap up first day of talks in Almaty", *Press TV*, 5 Nisan 2013.
- 51 "P5+1 must win Iran's trust, hostility is counterproductive – Jalili", *Russia Today*, 7 Nisan 2013.
- 52 "Executive Order – Authorizing the Implementation of Certain Sanctions Set Forth in the Iran Freedom and Counter-Proliferation Act of 2012 and Additional Sanctions with Respect To Iran", <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/06/03/executive-order-authorizing-implementation-certain-sanctions-set-forth-i> "US Sanctions Iran Currency", <http://iranprimer.usip.org/blog/2013/jun/03/us-sanctions-iran-currency>
- 53 Rick Gladstone, "New Sanctions Imposed on Iran to Halt Gold Trading", *The New York Times*, 1 Temmuz 2013.
- 54 Jason Rezaian, "Rouhani: Iran willing to participate in 'serious negotiations'", *The Washington Post*, 6 Ağustos 2013.
- 55 "Iran's Rouhani Vows to Work to Lift Sanctions", *AFP*, 4 Ağustos 2013.
- 56 Dan Roberts and Julian Borger, "Obama holds historic phone call with Rouhani and hints at end to sanctions," *The Guardian*, 27 Eylül 2013.

- 57 Siavash Ardalan, "Can Hassan Rouhani break Iran nuclear impasse?", *BBC*, 21 Temmuz 2013.
- 58 Bradley Klapper, Matthew Lee, and Julie Pace, "Secret US-Iran Talks Set Stage for Nuke Deal", *Associated Press*, November 24, 2013, <http://bigstory.ap.org>.
- 59 Dan Roberts, "Obama Holds Historic Phone Call with Rouhani and Hints at End to Sanctions", *The Guardian*, 27 Eylül 2013.
- 60 Rouani, Hassan, "In phone convo, President #Rouhani and President @BarackObama expressed their mutual political #will to rapidly solve the #nuclear issue," 27 September 2013, 12:51pm, Tweet
- 61 Jim Sciutto, Jennifer Rizzo and Tom Cohen, "Rouhani: Nuclear weapons have no place in Iran's security", *CNN*, 25 Eylül 2013.
- 62 Bayram Sinkaya, "İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Statüko ya da İtidalli Değişim", *Ortadoğu Analiz*, Temmuz 2013, Cilt 5, Sayı 55, s. 29.
- 63 "Tehran to Prepare Nuclear Plan by Mid-October", *RIA Novosti*, 28 Eylül 2013.
- 64 "Iran Sign Joint Statement on Framework for Cooperation", *IAEA Press Release*, 11 Kasım 2013.
- 65 "İran'la nükleer anlaşma 20 Ocak'ta yürürlüğe giriyor", *BBC Türkçe*, 13 Ocak 2014.
- 66 "İran nükleer görüşmeleri yaptırımlar konusuna takıldı", *Al Monitor*, 23 Mayıs 2014.
- 67 "İran'la nükleer anlaşma 20 Ocak'ta yürürlüğe giriyor", *BBC Türkçe*, 13 Ocak 2014.
- 68 "Joint Plan of Action", 24 Kasım 2013, s. 3. http://eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131124_03_en.pdf.
- 69 "Joint Plan of Action", *CNN*, 24 Kasım 2013.
- 70 Tisdall, Simon, "Iran helping Syrian regime crack down on protesters, say diplomats". *The Guardian* (Damascus) 9 Mayıs 2011; "Syria's crisis: The long road to Damascus: There are signs that the Syrian regime may become still more violent", *The Economist*, 11 Şubat 2012; Brian Stewart, "Is Iran's new 'charm offensive' real?" *CBC News*, 26 Eylül 2013; İran'ın Suriye yönetimine verdiği desteğin boyutları da önemli tartışma konularından biridir. Sıklıkla telaffuz edilen iddia İran'ın askeri olarak Suriye'de varlık gösterdiği ve doğrudan savaştığıdır. ABD Dışişleri Bakanlığı görevini bırakmadan önce yaptığı bir açıklamada Hillary Clinton İran'ın Suriye ordusuna silah yardımı yaptığından bahsetmiş ve İran'ı bu konuda uyarmıştır. (bkz. "Iran 'steps up Syria support', Hillary Clinton warns", *BBC*, 1 Şubat 2013.) İran'ın Suriye'ye asker gönderdiği şeklinde çıkan haberler (bkz. "Iranian soldiers fighting for Assad in Syria, says State Department official", *The Washington Post*, 21 Mayıs 2013.) üzerine İran tarafından yapılan açıklamada İran Savunma Bakanı Ahmet Vahidi, "İran İslam Cumhuriyeti, Suriye'ye askeri güç göndermemiştir ve göndermeyecektir" şeklinde konuşarak söz konusu iddiaları yalanlamıştır. (bkz. "Iran has not sent, will not send troops to Syria: Vahidi", *Press TV*, 25 Mayıs 2013.) Ekim ayının sonunda ortaya çıkan bir videoda İran'ın Suriye'deki askeri varlığının danışmanlıktan öteye geçtiği, İranlı askerlerin Suriyeli askerleri eğitmesinin yanında operasyonlara da katıldıkları iddia edilmiştir. (bkz. "Syria footage sheds light on Iran's involvement", *BBC*, 30 Ekim 2013.)
- 71 "Bashar Assad, Iran's red line: Velayati", *Press TV*, 20 Ocak 2013.
- 72 "Attack on Syria, strike against Iran, allies: Velayati", *Press TV*, 26 Ocak 2013.
- 73 "Iran: Documentations on Israeli leadership of Syrian rebels to be released soon", *ISNA*, 27 Mayıs 2013.
- 74 "National dialogue only solution to Syria crisis: Iranian FM", *Press TV*, 7 Mayıs 2013.
- 75 "Iranian parliamentary delegation meets with Syrian al-Assad", *ISNA*, 21 Nisan 2013.
- 76 "Iran hosts international Friends of Syria Conference", *Press TV*, 29 Mayıs 2013.

- 77 "Iran blasts US Hagel remarks for possible military meddling in Syria", *ISNA*, 24 Ağustos 2013.
- 78 Majid Rafizadeh, "Will Rouhani alter Iran's policy on Syria?", *CNN*, 17 Haziran 2013.
- 79 "Statement on Chemical Weapons Use in Syria and the International Response", <http://armscontrolnow.org/2013/08/28/statement-on-chemical-weapons-use-in-syria-and-the-international-response/>; "Iran leader condemns chemical weapons use in Syria", *The New Zealand Herald*. 25 August 2013. Retrieved 26 August 2013; "Has Iran's Position on Syria Changed?". IPS News/Lobe Log. 27 Ağustos 2013.
- 80 "Iran's foreign minister says Syria will allow UN inspectors to investigate chemical weapons allegations", *ABC News*, 25 Ağustos 2013.
- 81 "Russia and Iran Warn Against Intervention in Syria", *Time*, 27 Ağustos 2013.
- 82 "Iran's foreign minister says Syria will allow UN inspectors to investigate chemical weapons allegations", *ABC News*, 25 Ağustos 2013.
- 83 Will Fulton, Amir Toumaj, John Lesnewich, "Reaction of Iranian officials to potential U.S. strike on Syria", <http://www.irantracker.org/analysis/toumaj-iranian-reaction-syria-aug-31-2013>, 31 Ağustos 2013.
- 84 Robert Coalson and Golnaz Esfandiari, "Assad Allies Iran, Russia Consider Syria Options", *The Washington Post*, 30 Ağustos 2013.
- 85 "Iran backs plan to put Syria's chemical weapons under international control", *Euro-news*, 10 Eylül 2013.
- 86 "Rouhani: Iran to do its ultimate to prevent any Syrian invasion", *ISNA*, 10 Eylül 2013.
- 87 "Iraq joins Iran in opposing U.S.-led military strike in Syria", *The Washington Post*, 8 Eylül 2013.
- 88 "Iranian, Syrian lawmakers underline resistance against war threats", *Tasnim*, 01 Eylül 2013.
- 89 "Iran, Syria sign deal to send food, medicine to Damascus", *ISNA*, 11 Eylül 2013.
- 90 "Iran's Revolutionary Guard rejects reports on presence in Syria", *ISNA*, 5 Kasım 2013.
- 91 Majid Rafizadeh, "Iran's economic stake in Syria", *Foreign Policy*, 4 Ocak 2013.
- 92 "Iran Gives Syria an Economic Boost" *VOA*, 20 Haziran 2013.
- 93 "Iran's Rouhani says economic problems go beyond sanctions", *Reuters*, 27 Kasım 2013.
- 94 "GDP (current US\$)", *World Bank*, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries/IR?display=graph>, 21 Ekim 2014.
- 95 "GDP Growth (annual)", *The World Bank*, 21 Ekim 2014, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/countries/IR?display=graph>.
- 96 İran takvimine göre yeni yıl 21 Mart (Nevruz) ile başlamaktadır. Bu yüzden istatistikler Mart ayı esas alınarak düzenlenmiştir.
- 97 "A Selection of Labor Force Survey Results, The Year 1392", *SCI*, p. 5, 20 Ekim 2014, http://www.amar.org.ir/Portals/1/releases/L.F.I._Year_1392.1.pdf.
- 98 "Iranian youth struggle with unemployment", *Aljazeera*, 13 Haziran 2013.
- 99 "A Selection of Labor Force Survey Results, The Year 1391", *SCI*, p. 5, 20 Ekim 2014, http://www.amar.org.ir/Portals/1/releases/LFI_1391.pdf.
- 100 "Inflation, consumer prices (annual %)", *The World Bank*, 21 Ekim 2014, <http://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG/countries/IR?display=graph>.
- 101 "Iranian inflation accelerates, posing headache for new president", *Reuters*, 25 Temmuz 2013.
- 102 "Sanctions push Iran inflation above 30 percent", *Reuters*, 1 Nisan 2013.
- 103 "Exclusive: Iran crude oil exports rise to highest since EU sanctions", *Reuters*, 31 Ocak 2013.

- 104 "Sanctions push Iran's oil exports to lowest in decades", *Reuters*, 5 Haziran 2013.
- 105 "OPEC Annual Statistical Bulletin 2013", *OPEC*, p. 11, 21 Ekim 2014, http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2013.pdf.
- 106 "OPEC Annual Statistical Bulletin 2014", *OPEC*, p. 8, 21 Ekim 2014, http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2014.pdf.
- 107 "Rouhani submits \$315 billion national budget bill to Majlis", *Tehran Times*, 09 Aralık 2013.
- 108 Bijan Khajehpour, "Rouhani's first budget reflects realism, discipline", *Al Monitor*, 10 Aralık 2013.